

Kapisla akademika Bajze

JEDAN OD TIH ISKRENIH PRIJATELJA CRNE GORE JE BIO I MAĐARSKI INTELEKTUALAC, UNIVERZITETSKI PROFESOR, BIBLIOGRAF, AKADEMIK DR JOŽEF BAJZA (1885-1938). IME OVOG NAUČNIKA NIJE NEPOZNATO CRNOGORSKOJ JAVNOSTI. JEDNO OD NJEGOVIH DJELA, KRAĆA STUDIJA CRNOGORSKO PITANJE, JE IMALO TRI IZDANJA, NA SRPSKO-HRVATSKOM, SRPSKOM I CRNOGORSKOM JEZIKU (2001, 2006. I 2011. GODINE)...

PIŠE: NENAD STEVOVIĆ

Nasilna aneksija Kraljevine Crne Gore od strane Kraljevine Srbije u predvečerje stvaranja nove državne zajednice Kraljevine SHS/Jugoslavije predstavlja početak jednog od najtežih perioda u crnogorskoj istoriji. Crna Gora je izgubila svoju državnost, vojsku i dinastiju. Njena teritorija unitaristički je sjedinjena sa teritorijom države Srbije, a njen narod inkorporiran je u srpski. Poslije više vijekova ime Crne Gore je nestalo sa političke karte Evrope. Tokom te nacionalne agonije koja je trajala četvrt vijeka (1916-1941) crnogorski narod i njegova nepravedno izbrisana država nijesu bili sami. U svijetu je postojao značajan broj intelektualaca, stranaca, prijatelja Crne Gore, koji su sa puno entuzijazma, požrtvovanosti, sopstvenim sredstvima, dali doprinos afirmaciji crnogorskog pitanja. Njihove publikacije, proglašeni i članci u svjetskoj štampi nijesu dozvoljavali da talog zaborava

prekrije nepravdu velikih sila prema herojskoj državi koja je duboko iskrvarila u čast pobjede saveznika u Prvom svjetskom ratu. Ti plemeniti napori da crnogorsko pitanje vrte u agendu visoke međunarodne politike, možda nijesu uspjeli u trenutku pobjeđivanja, ali su ostavili neizbrisiv trag koji je decenijama kasnije doprinio prvo reaktualizaciji, a zatim i pobjedi crnogorske državotvorne ideje.

Jedan od tih iskrenih prijatelja Crne Gore je bio i mađarski intelektualac, univerzitetski profesor, bibliograf, akademik dr Jožef Bajza (1885-1938). Ime ovog naučnika nije nepoznato crnogorskoj javnosti. Jedno od njegovih djela, kraća studija Crnogorsko pitanje, je imalo tri izdanja, na srpsko-hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku (2001, 2006. i 2011. godine). Na afirmaciji imena Jožefa Bajze u Crnoj Gori najviše je doprinio crnogorski književnik, publicista i bibliotekar Marijan Mašo Miljić, koji je bio među priređivačima sva tri

izdanja. Pomenuta studija je bila inicijalna kapisla za početak daljeg istraživanja života i djela ovog evropskog intelektualca. Bajza je bio priznati stručnjak za južnoslovensko pitanje između dva svjetska rata i dugogodišnje istraživanje koje će biti prezentovano u knjizi Jožef Bajza i Crna Gora dokazuje da je njegovo naučno i publicističko interesovanje za Crnu Goru bilo značajno obilnije i sadržajnije od saznanja koja smo imali do sada. Tekst u Komuni je dio knjige istog autora koja će u toku ove godine izaći iz štampe.

Analizirajući sveukupnu društveno političku situaciju u Kraljevini Jugoslaviji u 1928. godini Jožef Bajza u budimpeštanskom časopisu (Budapesti Szemle) početkom 1929. godine konstatuje da postoji bitna razlika između hrvatskog i crnogorskog separatizma. Četiri miliona stanovnika Hrvatske je vrlo moćan faktor protiv pet miliona stanovnika Srbije koji će prije ili kasnije svoju slo-

Jožef Bajza 1885-1938.

bodu izboriti vlastitim snagama. Dvije stotine hiljada Crnogoraca to ne može učiniti. Beograd redovnim uništavanjem teži da totalno satre crnogorski narod, navodi Bajza i nastavlja: „Da ne pominjemo beskonačan niz ubistava, Srbija prisiljava nesretno stanovništvo Crne Gore na umiranje od gladi, emigraciju i raseljavanje. Od smrti velikog kralja Crne Gore, dinastija više ne predstavlja dovoljno moćnom ideju države, a i emigrantska aktivnost je u opadanju. Italija je odbacila crnogorsko pitanje – od kada je značajno zakoračila u Albaniju, više joj Crna Gora nije potrebna.” Jožef Bajza jasno i bez okolišavanja navodi:

„Crna Gora je pod neprijateljskom okupacijom. Kod kuće nema načina da neko publikuje ideje crnogorske države. Tih nekoliko federalnih političara koji su, iako radi kompromisa, ponekad govorili o situaciji u Crnoj Gori, uživaju gostoprimstvo u hrvatskim medijima. U inostranstvu imaju slobodu riječi. Tragedija herojske male zemlje dovela je do neuobičajeno velikog interesovanja širom svijeta. U mnogim italijanskim gradovima i u mnogim centrima Sjedinjenih Američkih Država i danas djeluju razne crnogorske organizacije u kojima ima više stranih entuzijasta koji su za Crnu Goru, nego rođenih Crnogoraca. U srpskim novinama upravo to koriste da bi dokazali da te organizacije ne služe crnogorskim interesima, već strancima. Ali, u stvari nije tako. Priznajem da su se strani entuzijasti često naivno stavljali u službu crnogorskog pitanja.”

Drugi rad o kojem Jožef Bajza piše u svom autorskom tekstu je brošura na francuskom jeziku crnogorskog emigranta Jovana Čubranovića štampana u Švajcarskoj sa naslovom Najveći zločin u istoriji. Knjižica zapravo sadrži predavanje koje je Čubranović održao u Briselu. Pošto se obraćao publici koja nije bila upućena u crnogorsko pitanje, morao je da iznese i već davno poznate činjenice. Zapravo, izvor vrijednosti ove knjižice je u tome što donosi novi crnogorski memorandum u Ligi naroda. Predavanje, kao mudar rezime, zaslužuje pažnju.

Bajza primjećuje da su u Jugoslaviji ozbiljni unutrašnji problemi eskalirali u 1928. godini. On smatra da je ova činjenica donijela nove nade prijateljima Crne Gore i javno se pita: „Možda nastu-

Bajza napominje da je ta studija objavljena u izdanju Revue de Hongrie u decemarskom broju 1927. godine i da ima isti naslov, ali tekst nije u potpunosti isti, iako se ta dva članka umnogome podudaraju. Jovan Jovo Čubranović, crnogorski rodoljub, novinar i publicista kao politički emigrant u Velikoj Britaniji je vodio propagandu za crnogorsku stvar i intezivno saradivao sa Komitetom za odbranu Crne Gore iz Dablina (Irska).

Treću brošuru Pravo na život Crne Gore na engleskom jeziku objavio je u Njujorku stari prijatelj Crne Gore, američki Italijan Luidi Kriškvolo, osnivač i predsjednik Međunarodnog komiteta za nezavisnost Crne Gore sa sjedištem u Njujorku. Bajza napominje da je knjiga autorov peti po redu rad koji je posvetio ovom pitanju, da je on bio posljednji opunomoćeni diplomata Crne Gore u SAD i da ga je za svoju revnost kralj Nikola proglasio princom od Antivara. Brošuru je napisao zbog poznate antiratne konvencije Frenka Keloga. U predgovoru brošure skreće pažnju Kelogi na to da su Vilson i ostali američki državnici preuzeli na sebe obavezu koja se tiče obnove Crne Gore. Knjiga rezimira sve što američki političari treba da znaju o crnogorskom pitanju. To zauzima dvije trećine brošure. Posljednju trećinu čini mala biblioteka dokumenata koja sadrži najvažnije zvanične izvještaje SAD o crnogorskom pitanju. Neke od njih sada dolaze na vidjelo po prvi put, ali prikupljanje onoga što je i do sada bilo poznato nije suvišno, jer se sada može pronaći na jednom mjestu, te tako služi svrsi pisanja knjige. Bajza smatra da je Kriškuolo sigurno svjestan činjenice da u vremenu objavljivanja knjige ne može postići svoj cilj. SAD neće pokrenuti crnogorsko pitanje. Ali, rad Kriškuola je veoma pogodan za to da kod nekih američkih građana probudi osjećaj da moćna država ima moralnu odgovornost prema maloj Crnoj Gori. Upravo kralj Nikola je, nakon zahtjeva Vilsona, naredio završetak Božićnog ustanka 1918. godine, što je omogućilo okončanje srpske okupacije.

Crnogorski prijatelj i iskreni borac za njenu nezavisnost dr Jožef Bajza tekst završava na ovaj način: „Ova tri djela i sa njima više stotina članaka neće obnoviti Crnu Goru. Međutim, pojava ovih radova svjedoči o tome da, uprkos činjenici, Srbija je uzalud blatila herojsko malo kraljevstvo, uzalud čuti diplomatija o crnogorskom pitanju, a isto tako i stari prijatelji i stari neprijatelji, uzalud kompromituju crnogorsko pitanje neki emigranti; crnogorsko pitanje i dalje postoji i samo je pitanje u kojem trenutku će doći njegovo rješavanje na dnevni red.”

Mađarska akademija nauka čiji je Bajza bio član od 1926.